

ZBIRKA SAŽETAKA IZLAGANJA
I PROGRAM ZNANSTVENOG SKUPA O
JOSIPU ASTALOŠU
- ŽIVOT, DJELO I POVIJESNI KONTEKST



ZBIRKA SAŽETAKA IZLAGANJA
I PROGRAM ZNANSTVENOG SKUPA O

JOSIPU ASTALOŠU

- ŽIVOT, DJELO I POVIJESNI KONTEKST

ZBIRKA SAŽETAKA IZLAGANJA I PROGRAM ZNANSTVENOG SKUPA O JOSIPU ASTALOŠU – ŽIVOT, DJELO I POVIJESNI KONTEKST

Izdavač:

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu

Suizdavači:

Filozofski fakultet u Osijeku

Hrvatski institut za povijest,

Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu

Glavni i odgovorni urednik:

Ivica Pažin

Izvršni urednici:

Vesna Bjedov

Damir Hasenay

Tisak i uvez:

Krešendo, Osijek

Naklada: 200 primjeraka

Organizacijski odbor:

predsjednik: Ivica Pažin

članovi: Ivan Trojan, Marija Karbić, Tihomir Florijančić, Drago Tukara, Ante Mihaljević, Filip Perković, Petra Plantosar, Zdenko Ilić, Suzana Maslač, Jelena Živković, Ivan Vuković, Sofija Mihaljević i Filip Jazvec

Programski odbor:

predsjednik: Grgo Grbešić

članovi: Šimo Šokčević, Vesna Bjedov, Damir Hasenay, Stanislav Šota, Boris Vulić, Ivan Milec i Ivan Zubac

Lektura i korektura sažetaka na hrvatskom jeziku:

Vesna Bjedov

Lektura i korektura sažetaka na engleskom jeziku:

Vlatka Ivić

ZBIRKA SAŽETAKA IZLAGANJA
I PROGRAM ZNANSTVENOG SKUPA O
JOSIPU ASTALOŠU
– ŽIVOT, DJELO I POVIJESNI KONTEKST



SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU



Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest
Slavonije, Srijema i Baranje



FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Đakovo, 2026.

PROGRAM ZNANSTVENOG SKUPA

ČETVRTAK, 22. listopada 2026. – Nadbiskupski vikarijat,
J. J. Strossmayera 58, Osijek

8.30 – okupljanje sudionika

9.00 – 9.15

– otvorenje Znanstvenog skupa o Josipu Astalošu

– život, djelo i povijesni kontekst

– pozdravni govori

predsjedava: prof. dr. sc. DAMIR HASENAY

9.15 – 9.40

prof. dr. sc. MARIO KEVO:
Crkva u sjeni ustaškog režima

9.40 – 10.05

izv. prof. dr. sc. GRGO GRBEŠIĆ:
Uzroci, zakonske odredbe i broj „prijelaznika“ iz Srpske
Pravoslavne Crkve u Katoličku Crkvu u biskupiji
Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj za vrijeme NDH

10.05 – 10.20

rasprava

10.20 – 10.50

stanka

10.50 – 11.15

izv. prof. dr. sc. DOMAGOJ TOMAS:
Tipologija odnosa katoličkoga klera prema ustaškom
režimu

11.15 – 11.40

izv. prof. dr. sc. SLAĐANA JOSIPOVIĆ BATOREK:
Sudski proces protiv Josipa Astaloša u kontekstu crkveno-
državnih odnosa tijekom neposrednog poraća

11.40 – 11.55

rasprava

11.55 – 12.25

stanka

predsjedava: prof. dr. sc. VESNA BJEDOV

12.25 – 12.50

prof. dr. sc. MIRO GARDAŠ:
Djelatnost suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u
Hrvatskoj za okruge Osijek i Virovitica

12.50 – 13.15

izv. prof. dr. sc. JELENA KASAP i izv. prof. dr. sc. VIŠNJA
LACHNER:
Povijesno-pravna reevaluacija sudskog postupka protiv
Josipa Astaloša

13.15 – 13.30

rasprava

13.30 – 14.00	stanka
14.00 – 14.25	izv. prof. dr. sc. STANISLAV ŠOTA: Svećenička i župnička služba Josipa Astaloša
14.25 – 14.50	prof. dr. sc. ANTE BEKAVAC: Ljudsko dostojanstvo u svjetlu mučeništva kao svjedočanstva istine – moralni aspekti
14.50 – 15.05	rasprava
15.05 – 15.15	završna riječ i zatvaranje skupa
15.15	domjenak

Crkva u sjeni ustaškog režima

Mario Kevo

Sažetak:

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (NDH) početkom travnja 1941. hrvatsko društvo suočilo se s velikim promjenama, prvenstveno političke i socijalne prirode što je bila posljedica života u ratnim okolnostima. Iako u skladu s tadašnjim trendom općih svjetskih kretanja, promjene su 'potresle' društvene, socijalne i vjerske aspekte svakodnevnog života u kojima su jednu od ključnih uloga imali Katolička Crkva i nadbiskup zagrebački Alojzije Viktor Stepinac. Susljedno, promjene su se odrazile i na djelovanje klera i ulogu Katoličke Crkve u novoj državi. Iako su i domaća i inozemna historiografija mnogo redaka posvetile djelovanju Crkve tijekom Drugog svjetskog rata, jednu od kontroverznih tema (još uvijek) predstavlja uloga Katoličke Crkve i rad nadbiskupa Stepinca u ratnim okolnostima, ali i u poraću Drugog svjetskog rata. Pozdravivši u početku novu državu kao ostvarenje vjekovne želje Hrvata za vlastitom državom, uočivši pravu narav režima, nadbiskup Stepinac i kler vrlo brzo jasno i glasno podižu glas protiv ustaškog režima. Međutim, zastranjivanje malog dijela klera koji je bio duboko povezan s ustaškim režimom predstavlja naličje medalje u kojem dominira, kako je vrijeme prolazilo, sve jači otpor i kritike Crkve u odnosu na režim. No, upravo su pojedinci koji su zastranili bili sasvim dovoljni da poslijeratni historiografi kroz prizmu njihova djelovanja ulogu Katoličke Crkve u Drugom svjetskom ratu pretvore u kontroverznu temu popraćenu nizom tvrdnji o podržavanju ustaškog režima, čak i o sudjelovanju u (po)činjenju zločina. Takvom ulogom osobito su etiketirani katolički mediji te vjerska/crkvena (i laička) udruženja i udruge koje su odlukom nadbiskupa Stepinca ubrzo po okončanju rata i raspuštene. Jednu od ključnih uloga u navodnoj šutnji Crkve imale su cenzura i potpuna državna kontrola nad svim aspektima općedruštvenog života, karakterističnih totalitarnim režimima, pa su već i same naznake kritičkih osvrta prema režimu za posljedicu imale ograničavanje mogućnosti javnog istupanja. Stoga su glavni oslonac djelovanja Crkve u to doba (p)ostale propovijedi – često i veoma kritičke – upućivane s oltara, a često su se doticale općih tema, državne politike rasne i nacionalne isključivosti (progon Srba, Židova, Roma) i slično. Susljedno navedenom, u izlaganju ću se osvrnuti na opće društvene, političke i socijalne prilike, državnu politiku rasne i nacionalne

isključivosti, provođenje represivnih mjera, ulogu klera i nadbiskupa Stepinca te (državnu) politiku vjerskih prijelaza.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Katolička Crkva, Nezavisna Država Hrvatska, Alojzije Stepinac, vjerski prijelazi

The Church in the Shadow of the Ustasha Regime

Mario Kevo

Abstract:

Following the establishment of the Independent State of Croatia (NDH) in April 1941, Croatian society underwent profound political and social changes shaped by wartime circumstances. These transformations deeply affected everyday social and religious life, placing the Catholic Church and Archbishop of Zagreb Alojzije Stepinac at the center of public attention. As a result, the changing political circumstances also influenced the activities of the clergy and the position of the Catholic Church within the new State. Although both domestic and international historiography have extensively researched the role of the Catholic Church during the World War II, the activities of Archbishop Stepinac and the Church during the war and in the immediate postwar period remain among most controversial historiographical issues. Initially, the Church welcomed the establishment of the new State as the realization of the long-standing Croatian national aspirations for statehood. However, Archbishop Stepinac and many members of the clergy soon recognized the true nature of the Ustasha regime and they raised their voices and openly criticized its policies. At the same time, a smaller segment of the clergy maintained close ties with the regime, creating divisions that later became a central focus of postwar historiography. The actions of these few individuals were frequently used to portray the Catholic Church as a supporter of the Ustasha regime and, in some interpretations, even as a complicit in crimes. Catholic newspapers, religious organizations, and church associations were particularly targeted by such allegations. Shortly after the War, many of these organizations were dissolved by the decision of Archbishop Stepinac. At the same time, strict censorship and extensive state control over public life in the Independent State of Croatia significantly limited opportunities for open criticism towards the Ustasha regime. Even minor critical remarks could result in sanctions and restrictions on public speech. Under these conditions, sermons became one of the principal means for expressing the criticism of the Ustasha regime. Delivered from the pulpit, these sermons often addressed broader moral and social issues, including state policies of racial and national exclusiveness, persecutions against Serbs, Jews, and Roma. This presentation examines the broader social, political, and economic conditions within the NDH, with particular attention on state policies of racial and national

exclusiveness, the implementation of repressive measures, the role of the clergy and Archbishop Stepinac and the state policy of religious conversions.

Keywords: World War II, Catholic Church, Independent State of Croatia, Alojzije Stepinac, Religious Conversions

Uzroci, zakonske odredbe i broj „prijelaznika“ iz Srpske Pravoslavne Crkve u Katoličku Crkvu u biskupiji Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj za vrijeme NDH

Grgo Grbešić

Sažetak:

Prve zakonske odredbe o „prijelazima“ donijelo je Ministarstvo bogoštovlja 3. svibnja 1941. Ostale odredbe donesene su, uglavnom, tijekom 1941. Za ustašku vlast „prijelazi“ su bili „interesantni“ do travnja 1942. kada je osnovana Hrvatska pravoslavna crkva. „Prijelazi“ su započeli na inicijativu države i to bez znanja zakonitih predstavnika Katoličke Crkve u Hrvatskoj. Zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac prosvjedovao je protiv takvog državnog upletanja u crkvena pitanja. Stajalište Katoličke Crkve prema „prijelazima“ izneseno je u okružnicama nadbiskupa Stepinca, Katoličkom listu, službenom glasilu zagrebačke nadbiskupije i rezoluciji Hrvatske biskupske konferencije. S teološkog i moralnog stajališta svi ovi propisi bili su ispravni. Civilna vlast započela je s „prijelazima“ zbog političkih razloga, a Katolička je Crkva, postavljajući propise za „prijelaze“ u skladu s crkvenim kanonima, primala vjernike iz Srpske Pravoslavne Crkve koji su prelazili ne zbog uvjerenja, nego najvećim dijelom zbog straha za svoj život. „Prijelaznici“ su se morali prvo prijaviti civilnim vlastima za dobivanje odobrenja. S odobrenjem su dolazili u župne urede i pismenim putem tražili „prijelaze“. Župni uredi su molbe slali Biskupskom ordinarijatu koji je izdavao rješenje za „prijelaze“. Ordinarijat je izdao rješenja za 6109 pojedinačnih „prijelaza“. Župnici su trebali poslije „prijelaza“ poslati Ordinarijatu izvještaj o obavljenom „prijelazu“. U arhivu Đakovačko-osječke nadbiskupije pronađeni su izvještaji za samo 3131 osobu. Ostalo je nejasno je li 2977 osoba prešlo u Katoličku Crkvu jer nisu pronađeni izvještaji o obavljenom njihovom „prijelazu“. Kod skupnih ili masovnih „prijelaza“ negdje su prelazila cijela pravoslavna sela, a negdje veći broj u Katoličku Crkvu. Pouku „prijelaznika“ nisu u većini slučajeva mogli obavljati župnici, nego su sudjelovali svećenici koji se u dokumentima nazivaju „misionari“. To su bili uz sedam biskupijskih svećenika i 17 redovnika – franjevac ili iz samostana na području biskupije ili iz drugih dijelova Hrvatske. Broj skupnih „prijelaza“ ne može se sa sigurnošću utvrditi. Može se kretati od 9086 do 27666 „prijelaznika“. Kao i kod pojedinačnih „prijelaza“ imamo različite brojeve u zamolbama (17177), različite u rješenjima Or-

dinarijata (9086), različite u izvještajima sa župa (14395) i konačnog popisa iz travnja i svibnja 1942. (27666). Ako je Ordinarijat izdao rješenja za 9086 osoba, postavlja se pitanje tko je dao odobrenje za prijelaz 18580 osoba? Jesu li to učinile ustaške vlasti bez znanja biskupa ili su pojedini svećenici – misionari radili na svoju ruku, a da pri tom nisu obavijestili Ordinarijat u Đakovu? Odgovor je ostao nejasan kao i kod pojedinačnih „prijelaza“. Đakovačkom biskupu Antunu Akšamoviću bili su poznati loši postupci ustaške vlasti prema pravoslavicima i Židovima te je zbog toga u više navrata, pismenim putem prosvjedovao kod Poglavnika. Treba reći da njegovi prosvjedi nisu imali ni oštrinu, ni jasnoću u branjenju moralnih načela kao što su imali prosvjedi nadbiskupa Stepinca. Akšamovića je Sveta Stolica, 1942., zbog lošeg upravljanja biskupijom, degradirala na razinu apostolskog administratora. U tom teškom razdoblju on je bio više zaokupljen sobom i svojim problemima nego predanim zauzimanjem za one koji su bili najugroženiji i kojima je i s ljudskog i kršćanskog stajališta bilo potrebno pomoći.

Ključne riječi: NDH, Katolička Crkva, Srpska Pravoslavna Crkva, „prijelazi“, Đakovačka ili Bosanska i Srijemska biskupija

Causes, legal regulations and the number of 'converts' from the Serbian Orthodox Church to the Catholic Church in the Diocese of Đakovo or Bosnia and Srijem in the period of the Independent State of Croatia (NDH)

Grgo Grbešić

Abstract:

First legal provisions about the 'conversions' were brought by the Ministry of Faith of May 3, 1941. Other regulations were brought mostly during 1941. For the Ustasha Government the 'conversions' were a point of interest till the April of 1942, when the Croatian Orthodox Church was established. The 'conversions' were instigated on the incentive of the Government and without the knowledge of the legal representatives of the Catholic Church in Croatia. The Archbishop of Zagreb Alojzije Stepinac protested against such governmental incursion in the ecclesiastic matters. The position of the Catholic Church toward the 'conversions' was stipulated in the Declarations of the archbishop Stepinac, in the bulletin *Katolički List*, an official publication of the Archdiocese of Zagreb and in the resolutions of the Episcopal Conference of Croatia. From the theological and moral grounds all these regulations were correct. State authorities initiated the 'conversions' on the basis of its political agenda, whilst the Catholic Church, by setting criteria for the 'conversions' in accordance with the ecclesiastic canons received the 'converts' from the Serbian Orthodox Church, who made these 'conversions' not from belief but because of fear for their own lives. 'Converts' were first obliged to report to the state authorities in order to obtain the permission. With this permission they went to the parish offices and applied in a written form for the 'conversion'. Parish offices then directed these requests to the Diocesan Office which could then ensue the decision of 'conversion'. Diocesan Office issued decisions for 6109 individual 'conversions'. Parish priests were requested that after the 'conversion' they submit to the Diocesan office a full report about the process of 'conversion'. In the archives of the contemporary Archdiocese of Osijek-Đakovo reports were found for only 3131 individuals. It remains unclear whether the 2977 remaining person actually made a full transition in the Catholic Church because the reports about their 'conversion' are missing. When we deal with the group 'conversions' sometimes the case was that the entire orthodox villages participated in the process, whilst there were cases of major number of

people coming into the Catholic Church. The catechism for the 'converts' in most of the cases was not done by the parish priests but by the clergy members which are called 'missionaries' in the documents. The latter group comprised of seven Diocesan priests and 17 Franciscan monks from the monasteries of the territory of the Diocese or other parts of Croatia. The number of collective "conversions" cannot be determined with certainty. It may range from 9086 to 27666 "converts." As with the individual "conversions," the figures differ in applications (17177), in the Diocesan Office decisions (9086), in parish reports (14395), and the final register compiled in April and May 1942 (27666). If the Diocesan Office issued decisions for only 9 086 individuals, the question arises: who authorized the conversion of the remaining 18 580 people? Was this done by the Ustasha authorities without the knowledge of the bishop or were the priests-missionaries operating on their own, without sending feedback information to the Diocesan Office? The answer remains unclear, just as it is when it comes to the individual 'conversions.' Bishop of Đakovo Anton Akšamović was aware of the bad treatment of the Ustasha authorities towards Orthodox faithful and Jews. On several occasions, he wrote to the Head of the State to protest. It must be noted that his protests had neither the sharpness nor the clarity of moral principles that the protests of the Archbishop Stepinac had. For the reasons of the mismanagement of the diocese Akšamović was demoted to the level of apostolic administrator by the Holy See in 1942. During this difficult time, he was more concerned with himself and his problems than with devoting himself to those who were most vulnerable and who needed help from both a human and a Christian standpoint.

Keywords: Independent State of Croatia (NDH), Catholic Church, Serbian Orthodox Church, conversions, Diocese of Đakovo or Bosnia and Srijem

Tipologija odnosa katoličkoga klera prema ustaškom režimu

Domagoj Tomas

Sažetak:

Nastankom Nezavisne Države Hrvatske i uspostavom ustaškoga režima u travnju 1941. stvorene su nove društveno-političke okolnosti na dijelu teritorija dotadašnje Kraljevine Jugoslavije. Država nastala pod pokroviteljstvom Sila osovine, uz primjenu ustaške ideologije u praksi, donijela je rasne zakonske odredbe te započela masovne progone i likvidacije Srba, Židova i Roma. Takve okolnosti predstavljale su ozbiljan izazov katoličkom episkopatu, kleru, redovničkim zajednicama i laikatu, odnosno Katoličkoj Crkvi u cjelini. Zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac u više se navrata kritički distancirao od ustaškoga režima, štiteći pripadnike progonjenih skupina te prosvjedujući protiv politike progona i odmazde. Sličnu je kritičku poziciju zauzeo i znatan dio episkopata i nižega klera. Istodobno, dio klera, osobito nižega, iskazivao je različite oblike lojalnosti ustaškom režimu, dok je manji broj svećenika zauzeo otvoreno opozicijski stav. Osim toga, pojedini su pripadnici klera bili aktivno uključeni u Ustaški pokret i strukture vlasti Nezavisne Države Hrvatske, dok su se drugi suprotstavljali režimu kroz pripadnost Narodnooslobodilačkom pokretu ili pružanjem pomoći njegovim jedinicama. Naposljetku, dio klera zadržao je neutralan ili javno neartikuliran odnos prema režimu. U članku će se analizirati ti složeni i heterogeni odnosi katoličkoga klera prema ustaškom režimu na temelju odabranih primjera, s ciljem oblikovanja njihove nijansirane tipologije.

Ključne riječi: Katolička Crkva, ustaški režim, Nezavisna Država Hrvatska, kler, tipologija odnosa

Typology of the Catholic clergy's relations towards the Ustasha regime

Domagoj Tomas

Abstract:

The establishment of the Independent State of Croatia under the Ustasha regime in April 1941 created new socio-political circumstances in part of the territory of the former Kingdom of Yugoslavia. The state established under the auspices of the Axis Powers, while applying Ustasha ideology in practice, passed racial laws and began mass persecutions and liquidations of Serbs, Jews and Roma. Such circumstances posed a serious challenge to the Catholic episcopate, clergy, religious communities and laity, i.e. the Catholic Church as a whole. The Archbishop of Zagreb, Alojzije Stepinac, repeatedly critically distanced himself from the Ustasha regime, protecting members of persecuted groups and protesting against the policy of persecution and retribution. A significant part of the episcopate and lower clergy also took a similar critical position. At the same time, a part of the clergy, especially the lower clergy, expressed various forms of loyalty to the Ustasha regime, while a smaller number of priests took an openly oppositional stance. In addition, some members of the clergy were actively involved in the Ustasha movement and the government structures of the Independent State of Croatia, while others opposed the regime through belonging to the National Liberation Movement or supporting its units. Finally, part of the clergy maintained a neutral or publicly unarticulated attitude towards the regime. The article will analyze these complex and heterogeneous relations of the Catholic clergy towards the Ustasha regime on the basis of selected examples, with the aim of shaping their nuanced typology.

Keywords: Catholic Church, Ustasha regime, Independent State of Croatia, clergy, typology of relations

Sudski proces protiv Josipa Astaloša u kontekstu crkveno-državnih odnosa tijekom neposrednog poraća

Sladana Josipović Batorek

Sažetak:

Glavno obilježje cjelokupne zakonodavne djelatnosti u drugoj Jugoslaviji, pa tako i u tadašnjoj Hrvatskoj, bilo je njihova ovisnost o državnoj politici koja je na taj način nastojala spriječiti i kazniti sva djela čiji je cilj bio ugrožavanje ili rušenje postojećeg političkog sustava. Naglašen politički karakter jugoslavenskog zakonodavstva rezultirao je uspostavom pravnog sustava u kojem je provođenje državne politike bilo daleko ispred pravne sigurnosti građana. U skladu s tim, nerijetke su bile pojave kršenja osnovnih građanskih i ljudskih prava te nepoštivanja ljudskog dostojanstva u obliku primjene nedopuštenih metoda psihičkog i fizičkog zlostavljanja s ciljem iznuđivanja priznanja. U krivičnom postupku prednost je dana što bržem izricanju presude, što je uglavnom išlo na štetu okrivljenika i njegove obrane. U skladu s takvom zakonodavnom praksom održavala su se i suđenja pripadnicima Katoličke Crkve, koja je predstavljala jednog od glavnih ideoloških, ali i političkih protivnika novih komunističkih vlasti. U prvim godinama nakon rata, kada je sudski progon katoličkog svećenstva bio najintenzivniji, optuživani su za različite oblike suradnje s ustaškim režimom i okupatorskom vojskom, neprijateljsku promidžbu, špijunažu i sl., za što su bile predviđene najstrože kazne – smrtna kazna ili dugogodišnji zatvor. Suđenja pripadnicima Katoličke Crkve izuzetno su dobro pratili tadašnji mediji, čime se želio postići dugotrajan promidžbeni učinak jer su korištenjem medijskog prostora za isticanje zločinaštva crkvenih krugova i svrstavanjem svećenika u red narodnih neprijatelja i ratnih zločinaca, komunističke vlasti nastojale, pred domaćom i međunarodnom javnosti, opravdati okrutne postupke protiv Katoličke Crkve, ali i potvrditi legitimitet novog državnog poretka. Na području Đakovačke i Srijemske biskupije tijekom prve dvije poslijeratne godine komunističke su vlasti izrekle deset smrtnih kazni od kojih je pet i izvršeno. Jedan od poznatijih slučajeva predstavlja suđenje Josipu Astalošu koji je u vrijeme Drugog svjetskog rata obnašao službu župnika u Dalju i osječkom Donjem gradu. Kako je suđenje Astalošu bilo među prvim suđenjima jednom katoličkom svećeniku na području Đakovačke i Srijemske biskupije, komunističkim je vlastima bilo iznimno važno da se njime ostavi što jači dojam i upozore svi oni, koji su se protivili novom političkom poretku. U

skladu s tim, sudbina Josipa Astaloša bila je određena unutar partijskih krugova koji su predvidjeli njegovo smaknuće i prije početka istražnog postupka, a nakon izricanja smrtno kazne vješanjem u kolovozu 1945. po Vojnom sudu u Osijeku, partijske vlasti u Osijeku istaknule su kako je suđenje održano s ciljem „popravljanja političke situacije”. U izlaganju će se, stoga, prikazati tijekom sudskog postupka protiv Josipa Astaloša te njegova politička motiviranost kao odraz politike komunističkih vlasti prema Katoličkoj Crkvi i njenim predstavnicima tijekom neposrednog poraća.

Ključne riječi: Jugoslavija, Komunistička partija Jugoslavije, Katolička Crkva, Josip Astaloš, sudski procesi

The Trial of Josip Astaloš in the Context of Church–State Relations during the Immediate Post-war Period

Sladana Josipović Batorek

Abstract:

The defining characteristic of legislative activity in socialist Yugoslavia, including Croatia, was its close dependence on state policy, which sought to prevent and punish all acts perceived as threatening or undermining the existing political order. The pronounced political nature of Yugoslav legislation resulted in the establishment of a legal system in which the implementation of state policy took precedence over the protection of citizens' legal rights. Consequently, violations of fundamental civil and human rights, as well as infringements of human dignity through the use of prohibited methods of psychological and physical coercion to obtain confessions, were not uncommon. Criminal proceedings prioritized the swift delivery of verdicts, often at the expense of the rights of the accused and their defence. This legislative framework also shaped the prosecution of members of the Catholic Church, which the new communist authorities regarded as one of their principal ideological and political adversaries. During the first post-war years, when the judicial persecution of the Catholic clergy was at its most intensive, priests were charged with various forms of collaboration with the Ustasha regime and the occupying forces, hostile propaganda, espionage, and etc., all of which carried the severest penalties, including capital punishment and long-term imprisonment. Trials of Catholic clergy received extensive coverage in the contemporary press, reflecting the authorities' intention to achieve a lasting propaganda effect. By emphasizing the alleged criminality of Church circles and portraying priests as enemies of the people and war criminals, the communist regime sought to justify its harsh measures against the Catholic Church before both domestic and international audiences while simultaneously reinforcing the legitimacy of the new political order. Within the territory of the Diocese of Đakovo and Srijem, communist authorities imposed ten death sentences during the first two post-war years, five of which were carried out. One of the most prominent cases was the trial of Josip Astaloš, who served as parish priest in Dalj and in the Lower Town district of Osijek during the Second World War. As Astaloš's trial was among the first conducted against a Catholic priest in the Diocese of Đakovo and Srijem, the communist authorities regarded it as particularly important in

demonstrating the consequences of opposition to the new political regime. Accordingly, Astaloš's fate had effectively been decided within Party circles before the investigation even began, with his execution envisaged from the outset. Following the Military Court in Osijek's imposition of the death penalty by hanging in August 1945, Party authorities in Osijek explicitly stated that the trial had been conducted with the aim of "improving the political situation." This paper examines the course of the criminal proceedings against Josip Astaloš and analyses their political motivation as a reflection of the communist authorities' policy towards the Catholic Church and its representatives during the immediate post-war period.

Keywords: Yugoslavia, Communist Party of Yugoslavia, Catholic Church, Josip Astaloš, political trials

Djelatnost suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okruge Osijek i Virovitica

Miro Gardaš

Sažetak:

U godinama nakon završetka Drugoga svjetskog rata diljem Hrvatske djelovalo je više Sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Zakonsku osnovu za djelatnost ovoga suda nalazimo u Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24. travnja 1945. Osim ovoga suda u Osijeku, ali i u ostatku Hrvatske, djelovao je još čitav niz drugih sudbenih tijela, ali i upravnih tijela koji su mogli izricati kazne osobama koje su, prema mišljenju novih vlasti, nešto skrivile: Kotarski sud Osijek, Okružni narodni sud Osijek, Vojni sud osječkog vojnog područja, Gradski narodni odbor i Gradska komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju. U ovome radu ograničit ćemo se na rad Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za okruge Osijek i Virovitica. U osječkom Državnom arhivu sačuvana je građa ovoga suda iz koje možemo doznati na koji je način djelovao i kakve je kazne izricao. Odluka o zaštiti nacionalne časti, temeljem koje je ovaj sud djelovao, zločinom ili prijestupom smatrala je svaku suradnju s okupatorom ili njegovim pomagačima. Za takvu „suradnju s okupatorom“ sud je mogao izreći kaznu gubitka nacionalne časti, prisilnoga rada, izгона, novčanu kaznu i kaznu djelomične ili potpune konfiskacije imovine. Mišljenja sam da je upravo ova zadnja kazna konfiskacije imovine bila najvažnija vrsta kazne koju je ovaj sud izricao. Ovaj je sud proce-suirao mahom osobe koje za vrijeme Drugog svjetskog rata nisu počinile neke ozbiljne krimene i kojima se nisu bavili drugi sudovi. No, te su osobe u velikom broju slučajeva posjedovale značajnu i vrijednu imovinu koja je itekako bila zanimljiva novim komunističkim vlastima. Zbog toga ih je trebalo optužiti da su povrijedili „nacionalnu čast“ i osuditi ih u gotovo svim slučajevima na konfiskaciju cjelokupne imovine.

Ključne riječi: Sud za zaštitu nacionalne časti, konfiskacija, narodni neprijatelj, Drugi svjetski rat

Activities of the Court for the Protection of National Honor of Croats and Serbs in Croatia for the District of Osijek and Virovitica

Miro Gardaš

Abstract:

In the years following the end of World War II, several Courts for the Protection of National Honor of Croats and Serbs in Croatia operated throughout Croatia. The legal basis for the activities of this court is found in the Decision on the Protection of National Honor of Croats and Serbs in Croatia, dated 24 April 1945. In addition to this court in Osijek, but also in the rest of Croatia, there were a number of other judicial bodies, as well as administrative bodies that could impose penalties on persons who, in the opinion of the new authorities, had committed a crime: the Osijek County Court, the Osijek District People's Court, the Osijek Military Court, the City People's Committee and the City Commission for Agrarian Reform and Colonization. In this paper, we will limit ourselves to the work of the Court for the Protection of National Honor of Croats and Serbs in Croatia for the districts of Osijek and Virovitica. The records of this court, preserved in the Osijek State Archives, provide valuable insight into its functioning and the sentences it imposed. The court operated on the basis of the decision on the Protection of National Honor, which defined any form of collaboration with the occupying forces or their auxiliaries as a crime or offense. For such "collaboration with the occupying forces", the court could impose a sentence of loss of national honor, forced labor, exile, a fine, and a sentence of partial or complete confiscation of property. I believe that this last sentence of confiscation of property was the most important type of sentence that this court imposed. This court primarily prosecuted individuals who had not committed serious crimes during the World War II and whose cases did not fall within the jurisdiction of other courts. However, these people in many cases owned significant and valuable property that was very attractive to the new communist authorities. Therefore, they should have been accused of violating "national honor" and sentenced in almost all cases to confiscation of all their property.

Keywords: Court for the Protection of National Honor, confiscation, enemy of the people, World War II

Povijesno-pravna reevaluacija sudskog postupka protiv Josipa Astaloša

**Jelena Kasap
Višnja Lachner**

Sažetak:

Cilj ovoga rada/izlaganja jest temeljito istražiti i kritički analizirati sudski postupak protiv svećenika Josipa Astaloša kojeg su komunističke vlasti nakon Drugog svjetskog rata optužile i osudile u izrazito pristranom i politički motiviranom procesu. Detaljnom interpretacijom spomenutog postupka i njegovih implikacija unutar povijesnog i pravnog konteksta poratne Jugoslavije nastojat će se utvrditi kako su politički i ideološki interesi oblikovali sudsku praksu toga vremena. Detaljnom pravnom i povijesnom analizom rad nastoji rasvijetliti način provođenja suđenja koje je obilježeno minimalnim dokaznim postupkom i ideološkim pritiscima, kao i utjecaj političkog konteksta na pravdu i pravednost u poratnoj Jugoslaviji. Koristeći se primarnim arhivskim vrelima i sudskom dokumentacijom, u radu se kritički propituje usklađenost tadašnje sudske prakse s proklamiranim načelima zakonitosti i pravičnosti, pri čemu je poseban naglasak stavljen na analizu optužnice i dokaznog postupka. Slijedom toga, nastoji se pružiti znanstveno utemeljen doprinos razumijevanju pravne nesigurnosti i mehanizama političkog obračuna kroz pravosuđe te proširiti diskurs o povijesnim i društvenim implikacijama takvih sudskih procesa.

Ključne riječi: Josip Astaloš, politički procesi, poratna Jugoslavija, Katolička Crkva, Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države

Historical-Legal Reevaluation of the Judicial Proceedings Against Josip Astaloš

**Jelena Kasap
Višnja Lachner**

Abstract:

The aim of this paper/presentation is to conduct a thorough investigation and critical analysis of the judicial proceedings against the priest Josip Astaloš, who was accused and convicted by the communist authorities after the Second World War in a highly biased and politically motivated trial. Through a detailed interpretation of the aforementioned proceedings and their implications within the historical and legal context of post-war Yugoslavia, the paper seeks to determine how political and ideological interests shaped the judicial practice of that period. By means of comprehensive legal and historical analysis, the paper aims to shed light on the manner in which the trial was conducted—characterized by minimal evidentiary procedures and ideological pressure—as well as on the impact of the political context on justice and fairness in post-war Yugoslavia. Drawing on primary archival sources and court documentation, the paper critically examines the extent to which judicial practice at the time was aligned with the proclaimed principles of legality and equity, with particular emphasis placed on the analysis of the indictment and the evidentiary proceedings. Consequently, the paper seeks to provide a scientifically grounded contribution to the understanding of legal insecurity and the mechanisms of political repression through the judiciary, as well as to broaden the discourse on the historical and social implications of such judicial proceedings.

Keywords: Josip Astaloš, political trials, post-war Yugoslavia, Catholic Church, Law on Criminal Offences Against the People and the State

Svećenička i župnička služba Josipa Astaloša

Stanislav Šota

Sažetak:

Josip Astaloš, sin Josipa i Terezije Kollomann, rođen je 20. listopada 1897. u Osijeku. Osnovnu školu pohađao je u Osijeku, a gimnaziju u Osijeku i Đakovu. Teologiju je studirao u Đakovu. Po rukama biskupa Antuna Akšamovića za svećenika je zaređen 1. srpnja 1921. Svećeničku službu, kao kapelan ili župni vikar, obavljao je u Nijemcima od srpnja do studenoga 1921., u Gorjanima od studenoga 1921. do srpnja 1922., a zatim je imenovan privremenim upraviteljem župe u Trnavi. U lipnju 1923. ponovno postaje kapelanom, najprije u Semeljcima, zatim u Vinkovcima, Đakovu i Slavonskom Brodu. Uz kapelansku je službu istovremeno obavljao službe i privremenog upravitelja u Gundincima 1922., Čemincu 1925. i Vrpolju 1926. U rujnu 1928. imenovan je upraviteljem župe u Podravskim Podgajcima. Župnikom je imenovan 1. svibnja 1930. u Punitovcima i tu je službu obavljao do 15. svibnja 1937. Dana 15. svibnja 1937. imenovan je župnikom u Dalju, a 1. lipnja 1942. župnikom u Osijeku, u Župi Preslavnog Imena Marijina. Kao donjogradski župnik jedno je vrijeme upravljao i župom Sarvaš. Dolaskom partizana, premda nevin, osuđen je na smrt i 5. kolovoza 1945. obješen, javno pred mnoštvom, na igralištu u Dalju. U mjestima službovanja aktivno je bio uključen u orlovsko i križarsko vjersko društvo. Biskup Antun Akšamović imenovao ga je 1944. začasnim prisjednikom Duhovnog stola.

Ključne riječi: Josip Astaloš, svećenik, župni vikar, upravitelj, župnik, Dalj, Osijek

Priestly and parish ministry of Josip Astaloš

Stanislav Šota

Abstract:

Josip Astaloš, a son of Josip and Terezija Kollomann, was born on October 20, 1897, in Osijek. He attended elementary school in Osijek and high school in Osijek and Đakovo. He studied theology in Đakovo. He was ordained as a priest by Bishop Antun Akšamović on July 1, 1921. He served as a chaplain or parish vicar in Nijemci from July to November 1921, in Gorjani from November 1921 to July 1922, and was appointed temporary parish administrator in Trnava. In June 1923, he became a chaplain again, first in Semeljci, then in Vinkovci, Đakovo, and Slavonski Brod. In addition to his chaplain duties, he also served as a temporary administrator in Gundinci in 1922, Čeminac in 1925, and Vrpolje in 1926. In September 1928, he was appointed parish administrator in Podravske Podgajci. On May 1, 1930 he was assigned parish priest in Punitovci, and served in that capacity until May 15, 1937. Then, on May 15, 1937, he was appointed parish priest in Dalj, and on June 1, 1942, parish priest in Osijek, in the Parish of the Most Glorious Name of Mary. During this service in Lower town, he also served as the parish priest of Sarvaš for a while. With the arrival of the partisans, although innocent, he was sentenced to death, and on August 5, 1945, he was hanged, publicly in front of a crowd, on the playground in Dalj. In his places of service, he was actively involved in the Eagle and Crusader religious societies. Bishop Antun Akšamović appointed him in 1944 as an honorary member of the Ecclesiastical Table.

Keywords: Josip Astaloš, priest, parish vicar, administrator, parish priest, Dalj, Osijek.

Ljudsko dostojanstvo u svjetlu mučeništva kao svjedočanstva istine – moralni aspekti

Ante Bekavac

Sažetak:

Cjelovita istina o čovjeku i njegovom nepovrjedivom dostojanstvu postaje jasna u svjetlu kršćanske antropologije koja čovjeka razumije u svjetlu izričaja da je čovjek slika Božja (usp. Pos 1, 26-27). Zbog toga ključnog teološkog izričaja razumijemo zašto se inzistira na ljudskom dostojanstvu koje je apsolutno i nepovrjedivo, što nas upućuje na čovjekovu stvorenost i radikalnu ovisnost o Stvoritelju gdje se istovremeno pokazuje autentična vrijednost čovjeka. Teološki govor o ljudskoj osobi istovremeno nam ukazuje da je i nositelj ljudskog dostojanstva. Svaki govor o čovjeku izriče i govor o ljudskom dostojanstvu koje svoj izvor ima u stvorenosti čovjeka na sliku Božju po daru razuma i slobode. Stoga je poštivanje, zaštita i promicanje ljudskog dostojanstva nešto bezuvjetno. Razumijevanje dostojanstva u svjetlu mučeništva od presudne je važnosti za kršćansko svjedočenje istine koja se uosobila u Isusu iz Nazareta. Spoznajući otajstvo čovjeka u otajstvu Krista (usp. GS, 22), razumijemo specifičan odnos koji u svojoj biti polazi od ljubavi koja očituje jedinstveni odnos prema osobi Isusa Krista. Iz ljubavi prema Kristu mučenik svjedoči da se u središtu njegova života nalazi osoba Isusa Krista koji je Istina i da je spreman, upravo zbog jedinstvenog dara i odnosa, dati svoj život za to svjedočanstvo Ljubavi koja prožima život mučenika. Iz razumijevanja čovjeka kao nositelja neotuđiva dostojanstva koje svoj izvor ima u Bogu, kršćani svojim mučeništvom svjedoče da je božanski zakon po savjesti upisan u srce čovjeka i da po njemu djeluje uvijek vjeran Bogu i čiste savjesti koja ga opravdava pred mučiteljima i progoniteljima. Mučeništvo, ukoliko je ljudska krepost jakosti, na paradoksalan način pokazuje vrijednost biti čovjek i podnositi zlo i očuvati dostojanstvo. Mučeništvo koje izrasta iz ljubavi i sjedinjenosti s Kristom Raspetim svjedoči o najdubljem razlogu Božjeg utjelovljenja u ljudsku osobu i vrijednost ljudskog dostojanstva.

Ključne riječi: Bog, čovjek, dostojanstvo, osoba, mučeništvo

Human dignity in the light of martyrdom as a testimony to the truth - moral aspects

Ante Bekavac

Abstract:

The complete truth about the man and his inviolable dignity becomes clear in the light of Christian anthropology, which understands a person in the light of the expression that the man is the image of God (cf. Gen 1:26-27). Because of this key theological affirmation, we understand why there is an insistence on human dignity as absolute and inviolable. This points to human creation and radical dependence on the Creator, while simultaneously demonstrating the authentic value of the man. Theological discourse about the human person also shows us that he is the bearer of human dignity. Every discourse about a man is also a discourse on human dignity, which has its source in man's creation in the image of God through the gift of reason and freedom. Therefore, respecting, protecting and promoting human dignity is of the utmost importance. Understanding dignity in light of martyrdom is crucial for Christian witness to the truth embodied in Jesus of Nazareth. By recognizing the mystery of the man in the mystery of Christ (cf. GS, 22), we understand a specific relationship that, in its essence, starts from love that manifests a unique bond with the person of Jesus Christ. Out of love for Christ, the martyr testifies that at the center of his life is the person of Jesus Christ who is the Truth and that, precisely because of this unique gift and relationship, he is ready to give his life for that testimony of Love that permeates the life of the martyr. From the understanding of the man as the bearer of inalienable dignity that has its source in God, Christians testify through their martyrdom that the divine law is inscribed in the human heart through conscience and that the martyr acts according to this law, always remaining faithful to God and maintaining a clear conscience that justifies him before his tormentors and persecutors. Martyrdom, as a human virtue of strength, paradoxically demonstrates the value of being human, of enduring evil and of preserving man's dignity. Martyrdom that grows out of love and union with Christ Crucified testifies to the deepest reason for God's incarnation in the human person and the value of human dignity.

Keywords: God, man, dignity, person, martyrdom

